

קטע מתשובת ר' מאיר ן' גבאי לר' שניאור פאלקון שריד מאוסף גניזת קהיר שבקמברידג'

שמואל גליק

מאמר זה עוסק בשריד של תשובה מכ"י T-S G1.32 שבאוסף גניזת קהיר שבספריית אוניברסיטת קמברידג'. מחבר התשובה הוא כנראה ר' מאיר ן' גבאי, מחשובי המקובלים לאחר גירוש ספרד. לפי שעה לא נמצאו תשובות אחרות ממנו בכתבי יד.

כתיבת היד ספרדית רהוטה, מכתב ידו של סופר שכתב על נייר, שני דפים [דו-צדדי]. דף א' קטוע בצד שמאל, באמצע הדף, ובשורות האחרונות, ובדף שלושים שורות. דף ב' מנוקב וריק משני צדדיו. מידות הנייר: [גיליון] 31.5 X 21.5; [דף] 21.2 X 15.7; מידות הכתוב: 9.4 X 15.5; שוליים: עליונים 2.5; תחתונים 3.5; פנימיים 2; חיצוניים 4.5.

ר' מאיר ן' גבאי נולד בספרד בשנת רמ"א (1480), גלה בגירוש בשנת רנ"ב (1492), והתיישב כנראה בתורכיה. בהיותו בן כ"ו, בשנת רס"ז (1507), חיבר את ספרו הראשון, "תולעת יעקב".¹ יש מסורת שבסוף ימיו עלה לארץ ישראל.² שנת פטירתו אינה ידועה, אך אין להקדימה לפני שנת ה"א ש' (1540), שבה חתם על מעשה בית דין המובא בשו"ת הרלב"ח;³ יש הרושמים את שנת מותו בשנת ש"י

* מתוך אסופת תשובות אחרונים שבכתבי יד שיופיעו אי"ה בקרוב ב"שרידי תשובות מחכמי האימפריה העות'מאנית". הספר יכלול תשובות ושרידי תשובות שנמצאו באוספי הגניזה הקהירית שבספריות קמברידג' בתוספת מבואות והערות. תודתי לרב יעקב שורץ על זיהוי התשובה. תודתי נתונה לד"ר בן אאוטוויט ולספריית אוניברסיטת קמברידג' על הרשות להשתמש בכתב היד.

¹ ראו בחתימת ספר תולעת יעקב, קושטא ש"כ, עמ' [156].

² על ר' מאיר ן' גבאי ראו: גרשום שלום, אנציקלופדיה עברית, י, עמ' 202-203 (גבאי, מאיר בן יחזקאל); Gershom G. Scholem, *Encyclopaedia Judaica*, 7, p. 233 (Meir ben Ezekiel ibn Gabbai); Elliot K. Ginzburg, *Sod Hashabbat – The Mystery of the Sabbath*, ("Biographical Notes"), New York 1989, pp. 1-3; Roland Goetschel, *Meir ibn Gabbay*, (1981), *le discours de la Kabbale espagnole*, Peeters; – נפתלי יעקב הכהן, אוצר הגדולים, ו, חיפה [תשכ"ט], עמ' קמו, אות נג; מרדכי מרגליות, אנציקלופדיה לתולדות גדולי ישראל, ד, תל-אביב תשנ"ד, עמ' 1014-1015.

³ שו"ת הרלב"ח סי' קב: "יומה שהיה בפנינו בי דינא יום ב' ט' ימי' לחדש תמוז משנת חמשת אלפים ושלוש מאות למנייננו פה מקאנשיא... מאיר ן' גבאי: משה ן' קיש: בנימין הכהן. זהו טופס ההתק המעשה בית דין וחותמיו אות באות תיבה בתיבה לא פחות ולא יותר". את ספרו דרך

1550).⁴ חתנו היה ר' שניאור בן יהודה פאלקון,⁵ שהדפיס בשנת ש"כ בקושטא את ספרי חותנו "תולעת יעקב" ו"דרך אמונה".⁶ לדעת אברהם יערי היה ר"ש פאלקון שד"ר ירושלים או שליח לעצמו בתורכיה ובאיטליה.⁷ נמען התשובה הוא כנראה ר' שניאור פאלקון. בפתח תשובתו מעתיק המשיב את איגרת השאלה של חתנו העוסקת בנושאים הבאים:

א – סתירה בדברי הזוהר על סדר נטילת ידים מימין לשמאל או משמאל לימין;

ב – הפיסקה "הא לחמא עניא" שבהגדה של פסח, נאמרת בארמית אף על פי שהקפידו שלא להתפלל בארמית מפני שהמלאכים אינם מכירים בה.

מטרת השאלה היא להביא בפני ר"מ ן' גבאי השגות על דברים שכתב בעניין הסתירה בדברי הזוהר בקונטרס לא ידוע שלא הגיע לידינו, וכן בעניין הפיסקה "הא לחמא עניא", שנידונה כנראה בטיטת ספרו "תולעת יעקב". ר"ש פאלקון מפנה את תשומת לבו של חותנו לכך ש"ר' שלמה יצ"ו חלק עליו בנושא הראשון, ו"הוא" חלק עליו אף בנושא השני. החתן אינו מפרט מי הוא אותו ר' שלמה, אך בהעדר שם אחר יש להניח כי כוונתו לר"ש אלקבץ. בהמשך מכתבו⁸ מביא ר"ש פאלקון קטע קצר מדברים המיוחסים לר' מאיר ן' גבאי ומצטט קטע נוסף מדברים שכתב ר' שלמה אלקבץ נגד ר"מ ן' גבאי. קטע זה, הפותח במילים "שכתב שם כ"ת", מוכיח בעליל כי המשיב הוא ר' מאיר ן' גבאי, ויש להניח, במידה רבה של ודאות, כי ר' שלמה הנזכר בקשר לנושא הראשון הוא ר' שלמה אלקבץ.⁹ ר"ש פאלקון ביקש להפנות את תשומת לבו של חותנו למחלוקתו של

אמונה השלים בשנת רצ"ט – ראו חתימת הספר: "והיתה השלמתו יום שלישי, שלושה ועשרים יום לחדש אדר ראשון, שנת חמשת אלפים ומאתים ותשעים ותשעה לבריאת עולם".

⁴ ראו נחמיה אלוני, "מלשון ימי הביניים", סיני עו (תשל"ה), עמ' קסא. ומכל מקום אין לאחר את שנת פטירתו לאחר ש"כ – ראו בהערה 16.

⁵ לא ידוע לנו על חתן אחר שהיה לר"מ אבן גבאי, ומכל מקום ידוע לנו בוודאות שר"ש פאלקון הביא את ספריו לדפוס ומסתבר שעוד בחיי חותנו עסק בעיון ולימוד כתביו, ושיתף בעיון אף חכמים אחרים ששהו באותה עת בתורכיה.

⁶ ובשני הספרים נזכר המחבר בברכת המתים "זלה"ה".

⁷ ראו: אברהם יערי, שלוחי ארץ ישראל, ירושלים תשי"א, עמ' 224; אברהם יערי, מחקרי ספר – פרקים בתולדות הספר העברי, ירושלים תשי"ח, עמ' 13. וראו בייחוד: אברהם יערי, "סי' פסח ליי לרי' חיים ן' מאיר ן' גבאי", קרית ספר ט (תרצ"ב-תרצ"ג), עמ' 388-393; שלמה רוזאניס, קורות היהודים בתורכיה וארצות הקדם, ב, הוסיאטין תרע"א, עמ' 335 הע' 1; וראו: יעקב גליס, אנציקלופדיה לתולדות חכמי ארץ ישראל, ג, ירושלים תשל"ח, עמ' קסה; נפתלי (לעיל, הע' 2), ט, חיפה [תשי"ל], עמ' עב-עג, אות תשסו.

⁸ צד א, שו" 15-17.

⁹ על ר' שלמה אלקבץ ראו יצחק אלפסי, מאורות מעולם התורה, ירושלים תשס"ה, עמ' 237-242. וראו ברכה זק, תורת הסוד של ר' שלמה אלקבץ, עבודת דוקטור, אוניברסיטת

ר' שלמה אלקבץ על דבריו בשני הנושאים הנזכרים, ולבקש את תגובתו לראיות ולהוכחות שהביא ר"ש אלקבץ לחיזוק עמדתו.

ר"ש פאלקון מציין באיגרתו כי ראה בחיבורו של ר' יוסף קארו, "בית יוסף", תירוץ לסתירה בספר הזוהר, שהעסיקה גם את ר' מאיר ן' גבאי "בקונדריס" ששלח לו:¹⁰ שבפרשת מקץ (דף קצח ע"ב) סובר הזוהר כי יש ליטול יד ימין ביד שמאל כדי להשליט את הימין על השמאל – כלומר, יש לקחת את הנטלה ביד שמאל ולשפוך את המים על יד ימין – ואילו בפרשת תרומה (דף קנד ע"ב) סובר הזוהר כי הנוטל ידיו יקח את הנטלה ביד ימין ויערה את המים על יד שמאל.

ר' יוסף קארו מציע שני תירוצים, כדלהלן:

א – הזוהר בפרשת מקץ עוסק בנטילת ידים של שחרית ואילו הזוהר בפרשת תרומה בנטילת ידים לסעודה (בטעם החילוק ראו בבית יוסף).

ב – לעולם יש לערוך תחילה את המים מיד ימין על יד שמאל, בין בשחרית ובין בסעודה. וכוונת הזוהר בפרשת תרומה היא, שהנוטל ידיו יקח את הנטלה בידו הימנית ויעבירנה לידו השמאלית, וכשאוחז אותה בידו השמאלית יערה את המים על ידו הימנית, ולאחר מכן יקח את הנטלה בידו הימנית ויערה את המים על ידו השמאלית.

ר"ש פאלקון התעלם מתירוצו הראשון של ר' יוסף קארו, והביא רק את תירוצו השני, והביע את הסכמתו המלאה לתירוץ זה ואף הביא לו ראיה: "וכעת ישרה בעיני מפני שאני רואה דהלשון של פר' מקץ אין לו הבנה אחרת ובפי' אומר שהימין נטלת מן השמאל. וגם רואה אני שהלוי היה נותן מים ע"י הכהן שהוא דוגמת השמאל אל הימין" (דף א צד א', שו" 10-13). לעומת זאת ר"מ ן' גבאי דחה את תירוץ ר' יוסף קארו וכן את ראיותיו של ר"ש פאלקון: "ואין הימין נוטל הכלי כי אם להריק על השמאל, לא ליטול הכלי חנם ללא צורך". טענתו היא, בלשון מרומזת, שאין להסיק מסקנות מהסתירות שבזוהר ואף אין להתפלא עליהן – "ומענין המאמרים לא יקשו על מי שהוא בקי בספרי הזוהר כי נמצא

ברנדייס, תשל"ז, עמ' 4, שר"ש אלקבץ עלה לארץ ישראל בשנת רצ"ה (1535), ובשנת שכ"ב (1562) חתם עם ר' יוסף קארו על פסק שנשלח לאוויניון (שם, עמ' 5). וראו רפאל צבי יהודה ורבלובסקי, ר' יוסף קארו – בעל הלכה ומקובל, ירושלים תשנ"ו, עמ' 105, שרושם את שנת עלייתו שכ"ט (1569)! אולם ברור שזו טעות (ראו אצל ורבלובסקי, נספח א, עמ' 272-276). וראו: מרדכי פכטר, "עלייתו של ר' שלמה אלקבץ לארץ ישראל ודרשת הפרידה שלו בשאלוניקי", שלם ה' (תשמ"ז), עמ' 251-263; דוד תמר, "לברור שנת פטירתם של גדולי חכמי ארץ ישראל ותורכיה", סיני לו (תשל"ב), עמ' רלא-רלב; דוד תמר, "עוללות", תגים ג-ד (תשל"ב), עמ' 91-93; זק, עמ' 5.

¹⁰ ראו להלן צד א', שו" 2-3: "ושם מביא ב' המאמרים שנראים סותרים זה את זה המאמר שהביא כ"ת מפר' תרומה עם המאמר שהביא ג"כ כ"ת מפר' ויהי מקץ". וראו להלן צד ב', שו" 19: "וכמו שפירשתי בקונדריס שאצלך".

בהם כזה הרבה ואין זה מן הפלא" (דף א צד ב', שו" 23-24) – מפני שבספר הזוהר מובאות דעות שונות ומי ששנה זו לא שנה זו;¹¹ והוא משתמש בלשון "והכל הולך אל מקום אחד" (לשון זו באה בהקשר זה גם בספרו "עבודת הקדש").¹² לדעת ר"מ ׳ גבאי יש להכריע כשיטת זוהר תרומה, שעל הנוטל לקחת את הנטלה ביד ימין ולְעָרוֹת את המים על יד שמאל, ואחר כך לקחת את הנטלה ביד שמאל ולְעָרוֹת את המים על יד ימין ("שלא לקח {הי} מי הכלי אלא לשפוך על השמאל ואח"כ לקח השמאל הכלי לשפוך על הימין כדי לכלול זה בזה וזה בזה להורות על הייחוד").¹³ וכך אף כתב ר"מ ׳ גבאי בספרו "תולעת יעקב": "וסדר הנטילה נוטל השמאל מן הימין כי כן המים באים מן הימין אל השמאל ואחר כך נוטל הימין מן השמאל להראות שהכל כלל אחד".¹⁴ הטיעון המופיע בכתב היד הוא שאין כל טעם בלקיחת הכלי ביד ימין והעברתו ליד שמאל, כי "אין הציור וההתעוררות תלוי כי אם בשפיכת המים וזה ראוי ונאה אל הימין שהוא הס' ד} ר הראוי והנכון כפי סדר המעלות וסדר התפוצצות הש' {פע} ממקומו הראוי". לשון דומה באה אף בספרו של ר"מ ׳ גבאי "תולעת יעקב", "סוד נטילת שחרית", עמ' [16]: "כי הנוטל ידיו פותח המעין והשפע מתפוצץ על העליונים וגורם עושר וברכה וחיים בהם".

הד לוויכוח הנידון בא בספרו של ר' משה קורדובירו, על הסידור, "תפלה למשה". לאחר שהרמ"ק מפרש באריכות את הזוהר על פי תירוץ השני של ר' יוסף קארו (בלא לנקוב בשמו), הוא מביא את התירוץ הראשון ודוחה אותו בלשון "ונראה לי דוחק גדול דמה בין זה לזה" (כלומר, מה בין נטילת ידים שחרית לנטילת ידים לסעודה). ומשדחה הרמ"ק את תירוץ הראשון של מהר"י קארו התייחס לטענה שהועלתה כאן על ידי ר"מ ׳ גבאי, ומבלי לנקוב בשמו דחה את דבריו בלשון זו: "ולומר שהם חולקים [כלומר שהזוהר בפרשת מקץ חולק על הזוהר בפרשת תרומה] תימה גדול שכיון שר' יעקב אמר ענין זה לפני החברים למה לא חלק א' [חד] מהם עליו וכתבוהו סתם"; וסיים: "ולהוכיח בראיות מדעתינו בניניהם [כלומר, בין הדעות שהובאו בספר הזהר] כמו שעלה בדעת קצת אין ראוי כי מי יכניס ראשו בין שני הרים. ומה גם לדחות דברי רבי אלעזר כדקא סלקא דעתא דקצת".

נמצא שרמ"ק ידע את דברי המשיב דידן וכנראה שמע עליהם ממורו ורבו, ר' שלמה אלקבץ, שכידוע היה גם גיסו.

¹¹ המאמר בזוהר פרשת תרומה הובא בשם ר' יעקב – ראו שם, דף קנד ע"א.

¹² עבודת הקדש, ורשה תרס"ב, ח"ג, פכ"ג: "והכל בא ממקום אחד והולך אל מקום אחד".

¹³ צד ב, שו" 20-22.

¹⁴ תולעת יעקב, סוד ברכת הנהנין, עמ' [138].

הנושא השני שנידון בשאלה מתייחס לפירושו של ר' מאיר ׳ גבאי לפיסקה ״הא לחמא״ שבהגדה של פסח, שנאמרת בארמית. ענין זה הובא בפירושו של ר' שלמה אלקבץ, ״ברית הלוי״, דף כז ע״א, וזה לשונו :

ונתקנה בלשון תרגום והטעם היותר נכון בזה מה שכתב החכם המקובל הר׳ מאיר גבאי י״א [=ישמרהו אלוקים] בספר תולעת יעקב וז״ל וטעם שבבא זו סדורה בל׳ ארמי פי׳ המפרשים כדי שלא יבינו מה״ש שאנו מתפארים הא שתא הכא הכא עבדי ויקטרגו עלינו ויזכרו עוונותינו שאין אנו ראויים ליגאל לפי שאין מלה״ש מכירים בלשון ארמי... ואין זה נכון... ולפיכך תיקנוהו בלשון ארמי שהוא לשון הקליפה כמו שביארנוהו בסוד הקדיש כדי להתיש כחם... ואל תתפתה אחר האומר אין מה״ש מבינים לשון ארמית שהרי...

על דברים אלו כתב ר״ש אלקבץ כך :

והן אמת בהא שאמר דנתקנה בלשון ארמי משום לאכפיא ללישנא בישא... דבריו מתוקים מדבש ונופת צופים. אבל הא דאמר ואל תתפתה אחר האומר אין מה״ש מביני בלשון ארמי תמיהני פה קדוש יוציא דברים כאלה.

לכאורה פליאה היא כיצד ציטט ר״ש אלקבץ בספרו ״ברית הלוי״, שנכתב בשנת רצ״ו (1536),¹⁵ קטע שמופיע בספר ״תולעת יעקב״ שנדפס רק בשנת ש״כ (1560). ומסתבר כי ספרו של ר״מ ׳ גבאי, ״תולעת יעקב״, שאף הוא התגורר בתורכיה, התגלגל לידיו של ר״ש אלקבץ, והוא עיין בו בעודו בכתב יד.¹⁶

מכל מקום, השואל, חתנו של ר״מ ׳ גבאי, העתיק חלק מדברים שכתב ר״ש אלקבץ בספרו ״ברית יעקב״, וביקש את תגובת חותנו עליהם. אלא שהתשובה שלפנינו קטועה ואינה כוללת את תשובת ר״מ ׳ גבאי. על השאלה כיצד ר״ש פאלקון ציטט מתוך ספר ״ברית הלוי״, שנדפס רק בשנת תרכ״ג-1863, שנים רבות לאחר פטירת מחברו, ניכר מהדברים שלפנינו שר״ש פלקון הכיר את ר' שלמה אלקבץ ואף שוחח עימו או התכתב איתו בעניין סדר נטילת ידים. ר' שלמה אלקבץ עלה לארץ ישראל מיד לאחר שסיים את ספרו ״ברית הלוי״ ור״ש

¹⁵ ראו : פכטר (לעיל, הע׳ 9), עמ׳ 255, הע׳ 24 ; מור אלטשולר, ״ריטואל וסמל בתיקון ליל שבועות של יוסף קארו ושלמה הלוי אלקבץ״, הרצאה בקונגרס העולמי למדעי היהדות החמישה עשר, קיץ תשס״ט (2009) [פורסם באתר של אלטשולר, jewish-studies.info/kabala.htm], הע׳ 69, שר״ש אלקבץ כתב את ספרו ברית הלוי בחודשים ניסן-אייר שנת רצ״ו (מרץ-אפריל 1536), שבהן שהה באדריאנופול.

¹⁶ ר״ש אלקבץ מזכיר בספרו ברית הלוי, לבוב תרכ״ג (דף כז ע״א) את ר״מ ׳ גבאי בברכת החיים : ״י״א״ [=ישמרהו אלוקים]. כאמור ר״מ גבאי נפטר בשנת ש״ה (1540) לערך.

פאלקון, שגר בארץ ישראל¹⁷ והיה כרוך בעקבות חותנו אחרי תורת הקבלה, קיים קשרים עם ר"ש אלקבץ ואף עיין בספרו "ברית הלוי" בעודו בכתב יד. אלא שתמיהה היא, שדברים שר"ש אלקבץ מביא מתוך ספרו של ר"מ ׳ גבאי "תולעת יעקב", אינם באים כלל בספר זה! ואולם גם תמיהה זו מתיישבת מתוך התשובה שלפנינו, שממנה עולה כי ר"ש פאלקון הביא לידיעתו של חותנו את ביקורתו של ר"ש אלקבץ וככל הנראה ר"מ ׳ גבאי קיבל את הביקורת ומחק את הקטע מתוך ספרו.

בפתח האיגרת מציין ר"ש פאלקון כי עיין "בחבורו הגדול" של ר' יוסף קארו "שעשה על ד' טורים". הדעת נוטה כי לשון זו מורה כי לפניו כבר היה הספר המודפס, ואם כך הרי שהתשובה נכתבה לכל המוקדם בשנת ש"י (1550), שנת הדפסת ספר "בית יוסף"¹⁸. ואולם אפשר שר"ש פאלקון ראה את הספר בעודו בכתב יד, שהרי ר"י קארו החל את כתיבת ספרו בשנת רפ"ב (1522) בהיותו באדריאנופול,¹⁹ ולא מן הנמנע שחלקים ממנו הועתקו בטרם הודפס. מכל מקום, אין להקדים את זמנה של התשובה לפני שנת רצ"ו (1536), שנת כתיבת "ברית הלוי".

מהקטע שלפנינו ניתן ללמוד כמה וכמה גופי תורה, אך דומה כי חידושו העיקרי הוא שספר הזוהר עשוי להכיל סתירות מפני שהוא כולל דעות שונות ואינו יצירה ספרותית אחידה.²⁰

התשובה

צד א'

1. **כתבת ידיד נפשי חתני שתחיה בזה הלשון. לפי שראיתי**
2. **בחבורו הגדול²¹ שעשה על ד' טורים ושם²² מביא ב'**

¹⁷ ראו יערי, שלוחי ארץ ישראל (לעיל הע' 7), עמ' 224.

¹⁸ ונציה ש"י.

¹⁹ ראו בחתימת ספר בית יוסף לטור חושן משפט.

²⁰ על ספר הזוהר שלא נוצר כיצירה ספרותית מגובשת, ראו בועז הוס, כזוהר הרקיע – פרקים בהתקבלות הזוהר ובהבניית ערכו, ירושלים תשס"ח, פרק שלישי: "ליקוטי בתר ליקוטי", ובייחוד עמ' 134 ואילך.

²¹ של ר' יוסף קארו.

²² ראו בית יוסף, אורח חיים סי' ד אות ח: "וכתב עוד [זוהר בראשית, קצח ע"ב] וז"ל [=זוהר לשונו] ותו, דבעי ליה לבר נש לנטלא ידא ימינא בשמאלא, בגין לשלטא ימינא על שמאלא, ואיתסחי ימינא משמאלא ובגין כך איהו נטילה, ועל דא מאן דנטיל ידוי יטול ימינא בשמאלא, לאשלטא ימינא על שמאלא, בגין דלא יהיב דוכתא ליצר הרע לשלטא כלל עכ"ל [= ועוד, צריך שהאדם צריך ליטול יד ימין בשמאל, בכדי להשליט ימין על שמאל, ויתרחץ הימין מן השמאל ומפני זה הוא נטילה. ועל זה מי שנוטל ידיו יטול ימין בשמאל, להשליט הימין על השמאל, כדי שלא יתן מקום ליצר הרע לשלוט כלל]. ויש לתמוה שבפרשת ויקחו לי תרומה (קנד ע"ב) על פסוק 'ועשית שולחן'

3. המאמרים שנראים סותרים זה את זה המאמר שהביא כ"ת²³
4. מפרי' תרומה עם המאמר שהביא ג"כ כ"ת מפרי' ויהי מקץ²⁴
5. ועשה²⁵ פשרה ביניהם ואמר²⁶ שהאמת הוא כההיא דפרי' מקץ
6. שהימין נטלת מן השמאל.²⁷ וההיא דפרי' תרומה אינו סותר זה
7. {אל} א מדבר על ענין הכלי שיתן הימין לשמאל הכלי אבל השפיכה
8. היא תחלה מהשמאל אל הימין ומכריחו מהלשון²⁸ ואיני זוכרו
9. שאינו אצלי המאמר וכמדומה לי שמפסיקין הלשון וגם זה
10. סברת החכם כ"ר שלמה יצ"ו²⁹ וכעת ישרה בעיני מפני שאני
11. רואה דהלשון של פרי' מקץ אין לו הבנה אחרת ובפני' אומר
12. שהימין נטלת מן השמאל. וגם רואה אני שהלוי היה נותן
13. מים ע"י הכהן שהוא דוגמת השמאל אל הימין עד יבא דברך

(שמות כה כג) כתב וזה לשונו: מיא אינון מימינא, ואינון חדוה, מיד יהיב לשמאלא, ואתדבקו ביה אינון מים, וחדאן ליה. ובתר אתכליל איהו בימינא, ויתער לנוקבא בההיא חדוה. וסימנך, מאן דנטל מיא בידיה ימינא במנא, קדמאה לארקא מיא בשמאלא איהו, ולא משמאלא לימינא, דהא מיא מימינא נטיל לון שמאלא ובגין כך לא אשתכחו מיא אלא מסטרא דשמאלא. כיון דנטיל מיא בגויה, הא אתערר לגבי נוקבא דאינון מים. עכ"ל [=מים אלו מימין, והם חדוה. מיד נותן [הימין] לשמאל, ומתדבקים בו אלו המים ומשמחים אותו, ואחר שהוא נכלל בימין, מעורר לנקבה בשמחה ההיא. וסימנך, מי שנוטל מים בידו הימנית בכלי, בראשונה ישפוך מים בשמאל ולא משמאל לימין שהרי השמאל נטל המים מהימין. ומפני כך לא נמצאו מים אלא בצד שמאל. כיון שנקחו בתוכו, הרי התעררו אל הנקבה שהיא מים]: ושני מאמרים אלו נראים כסותרים זה את זה ואפשר שיש חילוק בין נטילת ידים דשחרית לנטילת ידים דאכילה דבנטילת ידים דשחרית כיון שהם טמאות מסטרא מסאבא דשרייא עליהו אי הוה נטיל בקדמיתא שמאלא בימינא [=צד הטומאה השורה עליהם, אם היה נוטל בראשונה שמאל בימין] היה נראה כאלו סטרא דימינא משמש לסטרא אחרא [=צד של ימין משמש לסטרא אחרא] ולפיכך בעי לנטולי בקדמיתא ימינא משמאלא [=לפיכך, צריך ליטול בראשונה ימין משמאל] כמו שכתוב בפרשת וישב [צ"ל מקץ] אבל בנטילת ידים לאכילה שידיו הם טהורות ואינו נוטל אלא לתוספת קדושה, צריך ליטול תחלה יד שמאל מיד ימין, מהטעם שכתב בפרשת תרומה. ויש לפרש שלעולם תחלה נוטל יד ימין מיד שמאל, בין בנטילת ידים דשחרית בין בנטילת ידים דאכילה, כמו שכתוב בפרשת וישב. ומה שכתוב בפרשת תרומה מאן דנטיל מיא בידיה וכו' היינו לומר שנוטל כלי של מים ביד ימינו ונותנו ליד שמאלו כדי שיריק מים על יד ימינו. ומה שכתב לא יטול אלא מן ידא דאידיכּי בקדמיתא הכי נמי איתא בגמרא פרק שלשה שאכלו (ברכות נא ע"א) אל תטול ממי שלא נטל ידיו שחרית".

²³ = כבוד תורתך, והכוונה לר' מאיר ן' גבאי שהתייחס גם הוא לסתירת מאמרי הזוהר בקונטרס שמסר לשואל (ראו בכתב היד להלן, צד ב', שו' 19).

²⁴ ראו זוהר בראשית, קצח ע"ב, וראו זוהר שמות, קנד ע"ב (לעיל, הע' 22).

²⁵ ר' יוסף קארו.

²⁶ בתירוץ השני.

²⁷ לשון הבית יוסף: "ויש לפרש שלעולם תחלה נוטל יד ימין מיד שמאל".

²⁸ כלומר, ר' יוסף קארו מוכיח את פירושו מתוך לשון הזוהר (והכוונה כנראה לדברי הזוהר:

"דהא מיא מימינא נטיל לון שמאלא").

²⁹ כאמור לעיל, הכוונה כנראה לר' שלמה אלקבץ.

14. דברי אלהים חיים עוד על זה ללבן ולצרף [...] לח]...
15. אמרך והוא על ענין הבבא הראשונה של הגדה שבא {בלשון}
16. ארמי שכתב שם כ"ת³⁰ ואל תתפתה אחרי האומר {שאין}
17. המלאכים מכירים בלשון ארמי³¹ כו' וכתב הוא³² וא]...
18. שבאה הבבא הזאת בלשון ארמי האמת הוא מה {שכתב}
19. החכם השלם המקובל האלהי כמה"ר מאיר בן גבא {י}
20. א {ב} ל אומרו ואל תתפתה כו' תמהני איך יצא דבר זה מפה
21. קדוש³³ והאריך³⁴ בענין והביא ראיות גדולות על זה מהתלמוד
22. ומהזוהר ע"כ לשונך.³⁵ תשובה מבין ריסי עיני פשרת
23. החכם השלם כמה"ר יוסף נר'ו³⁶ ניכר שאמת הוא מה
24. שהבנתי מ'מאמר פרי תרומה ואמונה מה שפירשתי בו
25. כמו שראית אם נתת לך {בך} לב חכם לירד לעומקו ולהבינו
26. לאשורו. וכש {רא?} ה {.....} {בפרי} מקץ ונטה דעתו אליו
27. להחזיק דעת [.....] ע'צמו הדוחק הגדול
28. ההוא להסכי {ם} ...]
29. בין שניה {ם} ...]
30. במציא {ות} שהרי ד'עת ...]

³⁰ = כבוד תורתך, והכוונה לר' מאיר ו' גבאי עצמו, שכאמור – לפי עדות ר"ש אלקבץ – כתב בטיטוט ספרו את המשפט "ואל תתפתה לאומרים".

³¹ ראו ספר הפרדס, לר' שלמה בן יצחק (רש"י), מהד' חיים י' עהרנרייך, בודפעשט תרפ"ד, עמ' צב, שהטעם שאומרים "הא לחמא" בארמית הוא מפני המזיקים שמדברים בלשון הקודש כמלאכים, ואילו היו מבינים את לשון ההזמנה לכל רעב, היו באים אף הם. הריטב"א בפירושו להגדה של פסח מפרש שהטעם שאומרים בלשון ארמית הוא כדי שלא יכירו המלאכים ויקטרגו עלינו כשאנו מתפארים, ויזכרו עוונותינו שאין אנו כדאים להיגאל.

³² כאמור לעיל, הכוונה לר' שלמה אלקבץ שהביא מדברי ר' מאיר גבאי והסכים עם מקצתם, אך מאידך דחה את מקצתם בחריפות – ראו ר' שלמה אלקבץ בפירושו להגדה של פסח, ברית הלוי, דף כו ע"ב ואילך.

³³ כאמור, משפט זה כתב ר' שלמה אלקבץ נגד ר"מ ו' גבאי.

³⁴ ר"ש אלקבץ.

³⁵ כלומר, עד כאן לשונו של חתנו של ר"מ ו' גבאי.

³⁶ ר' יוסף קארו. וראו יעקב כ"ץ, הלכה וקבלה – מחקרים בתולדות דת ישראל על מדוריה וזיקתה החברתית, ירושלים תשמ"ו, עמ' 68 הע' 85.

כונת ידך נפשי חתני שתיה בזה השון לפי שראית
במבור הנבול שגשה על ל' גורים ושם מביא ב'
המאמרים שבאים מותרים זה אחר זה המאמר שהביא ב'
מפר תרומה עם המאמר שהביא ב' בת' מצד ויהי מקן
ועשה לשרה בנה הם נאמר שהזמת הוא שהיה דברי מקן
שהימין נעלמת מקן שהמאמר והיה דברי זה ומה חינוסו זה
המאמר על ענין הקב"ה שיתן הימין למקן הכל אלה שגשה
היה דעתה מה שהמאמר לא היה ימין ומה חינוסו זה ומה חינוסו זה
שאינו חלש המאמר נשקד ומה ל' שמפסיקין השון עם זה
מדת החסד כל שלמה ינו וכעת שמה בענין מקן שאת
דווחה להשון שלפני מקן חין על הבנה אחרת נכפ' אומר
שהימין נעלמת מקן שהמאמר ועם דווחה חלש שהע' היה כותב
מים על הסדן שהוא דווחת המאמר חלש הימין על יס' דבר
דברי אלהים חיים עד עתה לבן ולעין ומה חינוסו זה
אמרך והוא על ענין הבבא ראשונה שהיה שם
אדמו' שכתב שם כל' ואל' תתבתה אחריו החינוס
המלכות מכבדים בשון אדמו' ב' ומה חינוסו זה
שבה הבבא הזאת בשון אדמו' האמת הוא כיה
החכם השלש הימין ובהחלתי מלהר' בעזיר ב' עב'
החינוסו ואל' תתבתה ב' הפקח חין יח' דבר זה חסד
בא' והאר' ב' בענין והבבא ראשונה שבת עלמה מחנוס
ולמה זוהר על לשון קטנה מיכילי עני עש' שבת
מתכס' חלש מלהר' יפ' ע' עב' שאלמת הול' מק
שהבבא יח' זמ' פ' ח' ומה חינוסו זה שפרשת ב'
בין שראית חס' נחמ' ל' ד' ענין ומה חינוסו זה
לאמר ומה חינוסו זה ענין ומה חינוסו זה
והחזיק דע' ענין ומה חינוסו זה ענין ומה חינוסו זה
ההוא ל' ענין ומה חינוסו זה ענין ומה חינוסו זה
כין ענין ומה חינוסו זה ענין ומה חינוסו זה
שמה ענין ומה חינוסו זה ענין ומה חינוסו זה

צד ב'

1. השמוש לחצאין שהרי בנוהג שבעולם הנותן המים על ידי מי
2. שהוא גדול ממנו תחלת שמושו נוטל הכלי בידו לא שהנוטל יתן
3. הכלי ליד מי שנוטל ממנו. ועוד הראית כשהכהנים נושאים
4. שם כפיהם שיתנו הם הכלי ללוי לקבל ממנו המים.³⁷ ועוד מה
5. למדנו מעתה או איזה ציור או התעוררות יש כפי הסוד
6. בנתינת הימין הכלי לשמאל שאין הציור והתעוררות תלוי
7. כי אם בשפיכת המים וזה ראוי ונאה אל הימין שהוא הס {ד} ר
8. הראוי והנכון כפי סדר המעלות וסדר התפוצצות הש' {פע}.³⁸
9. ממקומו הראוי. ועוד כי העיקר חסר מן המאמר וחזרתי
10. על כל צדדיו ולא מצאתי בו הוכחה אל נתינת הימין הכלי אל
11. השמאל. ואיני מאמין כלל כי יעלה זה על דעת בעל המאמר
12. ע"ה ואין הימין נוטל הכלי כי אם להריק על השמאל לא ליטול
13. הכלי חנם ללא צורך אם אינו הוא הנותן המים בעצמו. ולשון
14. {המ?} אמר כך ה {ו} א {ע} ל דרך האמת באמרו וסי³⁹ מאן דנטיל מים
15. {בידא י} מינא במנא כו⁴⁰ והכוונה לו ע"ה כי הנטילה צריכה כלי
16. {...} [וכ] מו שבא בגמ' חולין פ' כל הבשר⁴¹ ופסקוה כל הפוסקי⁴²
17. {דאין נ} וטלין לידיים אלא מכלי. ואמר עוד קדמאה לארקא
18. {מיא בש} מאל איהו ולא משמאלא לימינא כו' אמר כי ראשית
19.ה מן הימין אל השמאל הוא וכמו שפירשתי בקונדריס
20. שאצלך. נמצא א"כ ש'הפשרה ממנה לי ראהי שלא לקח {הי} מי⁴³
21. הכלי אלא לשפוך על השמאל⁴⁴ ואח"כ לקח השמאל הכלי לשפוך

³⁷ כלומר, וכי ראית שהכהן נוטל את הכלי ומוסרו ללוי כדי לקבל ממנו מים?! מקור המנהג שהלוי נוטל את ידי הכהן לפני שנושא את כפיו הוא בזוהר נשא, דף קמו ע"א-ע"ב. וראו בית יוסף אורח חיים, סי' קכת, ד"ה ויטול ידיו: "ושמעתי שכן היו עושים ג"כ בספרד ושהיו הלויים יוצקים מים על ידיהם ולא הייתי יודע מאין להם דבר זה ליטול על ידי הלויים עד שזיכני י"י ומצאתיו מפורש במדרש הזוהר פרשת נשא". וראו כץ (לעיל, הע' 36), עמ' 39.

³⁸ ראו תולעת יעקב, "סוד נטילת שחרית", עמ' [16]: "כי הנוטל ידיו פותח המעיין והשפע מתפוצץ על העליונים וגורם עושר וברכה וחיים בהם".

³⁹ = וסימנך.

⁴⁰ זוהר שמות, קנד ע"ב.

⁴¹ חולין קז ע"א.

⁴² טור ושולחן ערוך, אורח חיים סי' קנא סעיף א.

⁴³ = הימין. והשוו השורה הבאה: "לקח השמאל הכלי".

⁴⁴ ולא להעבירו ליד שמאל בכדי שתשפוך על יד ימין.

22. על הימין כדי לכלול זה בזה וזה בזה להורות על הייחוד.⁴⁵
 23. ומענין המאמרים⁴⁶ לא יקשו על מי שהוא בקי בספרי
 24. הזוהר⁴⁷ כי נמצא בהם כזה הרבה⁴⁸ ואין זה מן הפלא.
 25. ובתחלת התיקונין⁴⁹ כתוב בזה {הלשון?} והאי חיבורא איהו
 26. כגוונא דתיבת נח {אתכניש בה כל מין ומין ה} כי מתכנשין
 27. בהאי חיבורא כל נש {מתין דצדיקייא ואנשי} מדות דאיתמר
 28. {בהון זה השער} ל' צדיקים יבואו בו ואחרנין דלא צדיקים
 29. [.....] ׀ החכמים
 30. [.....] {הכל הולך אל {מ} קום אחד⁵⁰
- {שומר דף:} והכל {בא ממקום אחד}⁵¹

⁴⁵ בדרך זו הלך ר"מ ׳ גבאי גם בספרו תולעת יעקב, עמ' [138] (ראו לעיל, הע' 14).

⁴⁶ מאמרי הזוהר הסותרים זה את זה.

⁴⁷ המחבר מתייחס עדיין לזוהר בלשון רבים. ספר הזוהר נדפס לראשונה במנטובה, בשנת שי"ח (1548), ואז נקבעה צורתו הסופית וניתן לדבר על "ספר" הזוהר (לשאלה כיצד נוצר "ספר" הזוהר מכל כתבי היד הזוהריים, שהוס מכנה "האסופה הזוהרית", ראו הוס (לעיל, הע' 20), עמ' 85-108), ר"מ גבאי כתב את ספרו תולעת יעקב בשנת רס"ז (1507), כארבעים שנה לפני שנדפס הזוהר, ראו שם עמ' 112.

⁴⁸ כלומר, שמאמרים שונים בזוהר חולקים זה על זה ואין להקשות על סתירה ביניהם. כאומר ר' משה קורדובירו, בסידורו "תפילה למשה", שער ראשון סימן שלישי, דף ד ע"ב, פרמישלה תרנ"ב, מביא את הדעה שנאמרה כאן, והוא חולק עליה.

⁴⁹ זוהר חדש, תיקונים, עמ' צד. הנוסח המלא: "אלין ריש" [=ר' שמעון] וחברוי ומארי מתיבתא דעבדי האי חבורא, והאי חיבורא הוא כגוונא דתיבת נח דאיתכניש בה כל מין ומין, הכי מתכנשין בהאי חיבורא כל נשמתין דצדיקייא ואנשי מדות דאיתמר בהון זה השער לה' צדיקים יבואו בו. ואחרנין דלאו צדיקים אתדחין מתמן. וכד איתגלייא האי חיבורא בעלמא, סגיין מתכנשין לגביה, דאיתמר בהון כי את אשר ישנו פה וגו' ואת אשר איננו פה בהאי חיבורא עמנו היום. ועלייהו איתמר ומצדיקי הרבים כוכבים לעולם ועד, כאינון כוכביא דהן קיימין לעלם ולעלמי עלמיא". [=אלו רבי שמעון וחבריו בעלי הישיבה שעשו חיבור זה, וזה החיבור הוא כמו תיבת נח שהתאספו בה כל מין ומין, כך מתאספים בזה החיבור כל נשמות הצדיקים ואנשי מדות שנאמר בהם זה השער לה' צדיקים יבואו בו. ואחרים שלא צדיקים נדחים משם. וכאשר התגלה חיבור זה בעולם, הרבה מתאספים אליו, שנאמר בהם "כי את אשר ישנו פה וגו' ואת אשר איננו פה" (דברים כט יד), בזה החיבור עמנו היום. ועליהם נאמר "ומצדיקי הרבים כוכבים לעולם ועד" (דניאל יב ג) כאותם כוכבים שהם קיימים לעולם ולעולמי עולמים].

⁵⁰ על פי קהלת ו: "הלא אל מקום אחד הפל הולך". וראו עבודת הקדש לר' מאיר ׳ גבאי, ח"ג פכ"ג: "כי המקור ההוא הנובע תמיד בו פנים ואחור, וממנו השניים וההפוכים, והפנים המתהפכים והמשתנים לטמא וטהור, לאסור ומותר, לפסול וכשר, כידוע לחכמי לב, והקול הגדול אשר לא יסף, נמשך מן המקור ובא ממנו ונכלל מכל הפנים המשתנים, כי אין בו חסרון כל ובגודל וחוזק הקול ההוא, היו הדברים מתהפכים מכל צד זה לעומת זה, וכל אחד מן הנביאים והחכמים קבל את שלו, זה קבל טמא וזה טהור, כפי מקום עמידתו וקבולו, והכל בא ממקום אחד והולך אל מקום אחד".

⁵¹ ההשלמה על פי עבודת הקדש, שם.

